
**До 150-річчя від дня народження
праведного Митрополита Андрея Шептицького**

**СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС ФОРМУВАННЯ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ:
НАУКОВО-ТВОРЧИЙ ДОРОБОК АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО**

В'ячеслав Бліхар

*завідувач кафедри філософії та політології
Львівського державного університету внутрішніх справ,
д-р філос. наук, доцент*

У статті актуалізується християнське осмислення характеру та сутності людської особи як такої, що володіє індивідуальною і суспільною природою, в її існуванні уприсутнюється право на соціальне забезпечення, на працю, на розвиток економічного життя та ін. Аналізується проблема соціально-філософського дискурсу формування громадянського суспільства в Україні на основі науково-творчого доробку Митрополита Андрея Шептицького. Структура наукової розвідки передбачає з'ясування вимірів впливу на стрижневі принципи формування громадянського суспільства, передусім християнської моралі, використовуючи історичний, внутрішньодержавний та міжнародний досвід державно-церковних відносин.

Ключові слова: *Андрей Шептицький, церква, держава, державно-церковні відносини, громадянське суспільство, науковий дискурс, соціальна філософія.*

The article is updated Christian understanding of the nature and essence of the human person as such, has an individual and social nature of its existence is present right to social security, to work, to the development of economic life and others. The problem of social and philosophical discourse of civil society in Ukraine based on scientific and creative works of Metropolitan Andrey Sheptytsky. Structure of Scientific Intelligence provides clarification

of measuring the impact on the core principles of formation of civil society especially Christian morality, using historical, domestic, and international experience of church-state relations.

Keywords: *Andrey Sheptytsky, the church, the state, state-church relations, civil society, academic discourse, social philosophy.*

В статье актуализируется христианское осмысление характера и сути человеческой персоны как таковой, которая владеет индивидуальной и общественной природой, в ее существовании присутствует право на социальное обеспечение, на работу, на развитие экономической жизни и др. Анализируется проблема социально-философского дискурса формирования гражданского общества в Украине на основе научно-творческого наследия Митрополита Андрея Шептицкого. Структура научного исследования предполагает выяснение измерений влияния на базисные принципы формирования гражданского общества, прежде всего христианской морали, используя исторический, внутригосударственный, и международный опыт государственно-церковных отношений.

Ключевые слова: *Андрей Шептицкий, церковь, государство, государственно-церковные отношения, гражданское общество, научный дискурс, социальная философия.*

Зв'язок, з одного боку, між релігійною свідомістю, з її знанням гідності людини та всім багажем трансцендентно-метафізичного виміру, та з іншого — з відчуттям повноти буття і, зрештою, щастя, — вдало зауважив В. Речицький, визнаючи, що релігійна свідомість є важливою складовою частиною життєдіяльності суспільства, оскільки «позбавлені примусово люди втрачають емоцію щастя, життя мало-помалу робиться безмістовним, раціонально-прагматичним, а зрештою, нудним і відразливим. З часом люди усвідомлюють, що мислити тільки на двох рівнях — побутовому та раціонально-науковому є недостатньо. Потрібний третій рівень, шар свідомості... цей шар міститься в царині власне віри» [11, с. 48]. Власне, трансцендентний вимір, вічна спроба вийти із себе в пошуку глибшого сенсу, який постійно вабить людські глибини, визнають ті, які є ближче до науки, ніж до релігії.

Цікавою, скажімо, є ідея В. Вернадського, що на певному етапі розвитку людина не лише відчуває свою причетність до сфери природничої, суспільної чи політичної, й починає усвідомлювати, що стає творцем нової сфери — сфери розуму, або

ноосфери. Щодо релігійного світогляду як такого, то він, згідно з думкою В. Вернадського, покликаний не до забуття, а до трансформації та відродження: «Людство живе у глибокому кризовому становищі релігійної свідомості, і можливо, знаходиться на межі нової релігійної творчості. Старі релігійні концепції повинні поглиблюватись і перебудовуватись перш за все під впливом росту наукової думки» [2, с. 82].

Попри важливість визнання за особою персоналістичного виміру, не можна оминати увагою і її соціальний простір буття, оскільки соціальна компонента є обов'язковою частиною людської особистості. Зрештою, користаючи з надбань соціального середовища, людина приречена бути значно відкинutoю у своєму бутті, сприйнятті світу та власному діянні. Прикладом можуть бути різні життєві ситуації, коли особа від самого дитинства, будучи «відрізаною» від впливу людської спільноти і потрапивши у соціум, досить сильно відставала від тих, хто з дитинства жив у суспільстві. Суспільне начало посідає сутнісно вагоме місце в структурі людської особистості. Акцентують увагу на подвійній природі людської особистості і єпископи Української Греко-Католицької Церкви у своєму зверненні щодо завдання християнина в сучасному світі: «Ми створені так, що живемо у двох площинах — особистій і спільнотній... Ці дві площини не суперечать одна одній, але доповнюють одна одну. Гармонія особистого та спільнотного — це вершина життєвої мудрості, мистецтво життя, бо наше існування як окремої особи неможливе без спільноти, і спільнота не здатна існувати інакше, як тільки в сумі окремих осіб, повноцінних особистостей» [5, с. 156].

Відзначимо, що у випадку надмірного наголошення на окремій особистості, й у випадку тотального підпорядкування особистості спільноті, — спільнота як така зазнає шкоди. У цій перспективі, як і людина, відрізана від соціуму, втрачає значну частину свого буття, так і спільнота зазнає втрат, не зумівши чи не захотівши створити умови для розкриття індивідуальних талантів своїх членів.

Багатовимірність громадянського життя спонукає до багатовекторного підходу до вивчення його буття. Одним із найважливіших його вимірів є соціальний. Значною мірою вивчення цього рівня належить до сфери соціологічних досліджень. Утім, коли

Йдеться про соціальне вчення церкви, то відразу постає проблема, з одного боку, визначення природи цього вчення, того неповторного, що міститься лише в ньому, а з іншого — потрібно зрозуміти, як внесок цього вчення співвідноситься із внесками інших підходів до вивчення цієї реальності. У цьому сенсі досить цікавим є дослідження А. Бадджо [1], яке стосується природи, суті та неповторності соціальної доктрини церкви.

Більше того, життя у суспільстві за своєю сутністю багатоаспектне, починаючи від політико-економічного виміру і закінчуючи трансцендентно-метафізичним. Кожен із них є важливим як такий, що робить свій внесок у формування такої складної структури, як соціум. У цьому контексті соціальне вчення церкви, як певне філософське вчення про суспільство, ґрунтується на незмінних принципах, першими серед яких потрібно назвати гідність людської особистості, спільне благо, субсидіарність і солідарність. Саме в цих принципах прихована трансцендентна правда про особистість, істину, що досягається розумом та об'явленням трансцендентно-метафізичного світу земному. Понад те, завдяки цим фундаментальним поняттям, здійснюється спроба пояснення не лише індивідуального буття, а й великою мірою суспільного, оскільки у будь-якому індивідуальному бутті відображаються правові норми, морально-етичні приписи, зрештою спільні ідеали як у культурно-побутовому вимірі, так і в аксіологічно-трансцендентному. З огляду на це, актуалізується філософське осмислення кореляції соціального вчення церкви та суспільного життя загалом.

Поряд з тим, реальність у буттєвому сенсі розташована ближче до гносеологічно-антропологічного виміру буття будь-якої людини — віруючої чи ні, оскільки у глибині душі кожна людина відчуває власні велич та гідність, можливості та перспективи. Велич та гідність людини вимагають і відповідного ставлення до її буття, що в жодному разі не може використовуватись як засіб реалізації будь-яких політичних, соціальних чи економічних планів, оскільки «справедливе суспільство можливе лише тоді, коли воно будується на повазі до трансцендентної гідності людської особи. Людина — кінцева мета суспільства, і воно мусить підпорядковуватись їй» [9, с. 92]. Крім того, вивчаючи сучасну духовно-філософську атмосферу, Й. Зізіулас слушно зауважив, що повага

та акцентування особистісної людської ідентичності є найважливішим ідеалом нашого часу. Сильний вплив сучасного гуманізму призвів до того, що тепер простежується спроба замінити християнство позитивістським світоглядом у тих сферах, де розглядаються питання гідності людини, внаслідок чого відбулося «відокремлення особи від богослов'я і поєднання його з ідеєю автономної моралі чи з суто гуманістичною екзистенціальною філософією» [6, с. 27].

Антоніо Бадджо стверджує: «Бог та людина називають один одного по імені; від Бога ми навчаємося про людину, а від людини — про Бога. З цього особистого зв'язку, з цього герменевтичного кола, центром якого є Христос, і впливає християнська соціальна доктрина» [1, с. 78]. Можна зробити висновок, що доктрина Церкви у жодному випадку не є заміником наявних соціально-економічних парадигм, вона, радше, — незалежна категорія, мета якої полягає у виявленні реалій людського життя через призму належності до моральних засад Євангелії.

Влучно щодо цієї проблематики висловився кардинал Йозеф Гьофнер: «Для обґрунтування суспільної сутності людини спершу необхідно підкреслити те, що людина залежна від інших людей та від суспільства в тілесно-матеріальному, духовно-культурному та моральному відношеннях» [4, с. 42]. Наголос у цьому випадку ставиться не на зовнішній залежності, а, передусім, на онтологічній сутності самої людини, з одного боку, а з іншого — «соціальна доктрина Католицької Церкви традиційно виходить з вимог євангельських моральних законів та моральних принципів суспільного характеру. В її інтерпретації людина перш за все люблячий суб'єкт, а не мисляча особа; серце трактується моральною категорією та ставиться вище за розум та волю» [10].

Хоча в соціальних енцикліках не знаходимо конкретних планів вирішення соціального питання, тут, безумовно, утверджуються головні принципи справедливого, гуманного та нормального, стосовно морального зросту, суспільного життя.

Не випадково у серпні 1959 р. Католицька Церква відкрито звернулася до вірних із закликом молитися за поширення соціальної науки у всьому світі, бо саме прийняття останньої могло б стати фактором соціального розвитку та порятунку від соціальних потрясінь. У цьому контексті хочеться навести вислів Папи Лева XIII

з енцикліки «*Rerum Novarum*»: «Ця проблема, без сумніву, є важкою та наповненою небезпеками: важкою, оскільки важким є завдання визначити взаємні права та обов'язки багатих і вбогих, капіталу та праці; наповнена небезпеками, оскільки недруги дуже часто викривлюють здорове судження народу, щоб поширити хвилювання та підбурити до бунту незадоволені маси» [24, с. 62]. Доречно висловився в одній зі своїх статей А. Романюк, відзначаючи, що основний шлях до позитивного формування політичного, економічного та соціально-демократичного суспільства пролягає саме через парламентаризм і субсидіаризм, оскільки християнська суспільна доктрина «перебуває в опозиції щодо ліберального індивідуалізму й соціалістичного колективізму. Загальним лейтмотивом є визнання тези, що людина, завдячуючи власній вільній волі, є творцем історії. В історичному розвитку духовний елемент має абсолютні переваги над матеріальними детермінантами» [14, с. 325].

Винятково плідною та вагомою у цьому контексті можна визнати творчу і душпастирську діяльність Андрея Шептицького не лише як глави Греко-Католицької Церкви, а й як речника українського суспільства, його великого і яскравого представника.

Важливим у цьому плані є те, що Митрополит однозначно висловився за потребу Церкви мати власне соціальне вчення, на яке можна було б опиратися в економічних справах, при розгляді життєвих матеріальних потреб людей, мирян, заради досягнення солідарності та створення нормальних умов існування. «Мусимо вжити всіх можливих способів до здвигнення промислу, — писав мислитель, — без котрого рільництво в наших часах майже не може утримуватися. Мусимо на цілій лінії взяти в руки торгівлю, організувати в усіх селах всі ті установи, що яким-небудь способом помагають людям у їхньому житті» [18, с. 292].

Теоретизація наукового дискурсу Андрея Шептицького виражається у цілісній соціальній доктрині, «соціальній квестії», що охоплювала низку проблем щодо економічного і соціального життя громадян, формування громадянського суспільства і окреслювали параметри людської екзистенції у широкому плані. Ось конкретне міркування з постановки і трактування Митрополитом соціально-економічної проблеми, наведене в одному з листів-пошань: «Взаємні відносини убогих і багатих були по всі

часи нагодою до завзятих нераз конфліктів і борб — бо і в теорії трудно нераз о розграничене взаїмних прав і обов'язків людей, і доси не було єще приміру уставодавства, котре би устерегло суспільність перед можливим все надужитем власти або економічної сили» [20, с. 139].

У суспільно-економічній сфері, яку осмислював Андрей Шептицький, простежуються конфлікти, висока соціальна напруга, що руйнувала суспільну будівлю, бо утверджує несправедливість у формування громадянського суспільства. Характеризуючи наявну соціально-економічну ситуацію, Митрополит зазначає: «... при загальнім відступленю людей від Бога і віри, при зникненню поняття справедливості і затраченю почуття любові ближнього і при капіталістичній теорії ліберальній з її уставодавством — все то разом витворило устрій суспільний, запевняючий капіталові таку перевагу над працею, що всі здаємо собі десь справу з несправедливості того стану, але не так ясно видимо, що і як зробити, щоби зло направити і уздоровити суспільність» [20, с. 139].

Ба більше, розуміючи значущість постановки та вирішення соціальної проблематики для існування суспільства, для національного життя, а також і для функціонування самої Церкви, Андрей Шептицький однозначно актуалізував обов'язок духовенства — тримати цю проблему в полі зору. Він, зокрема, писав: «забрати голос в справах суспільних, роз'яснити суспільні принципи віри Христової і скупити правдивих християн під прапором католицької акції суспільної, щоби успішно працювати для добра верств убожілих і устережи людей перед небезпеченством яких-небудь блудних теорій» [20, с. 144].

Фактично, осмислення соціально-економічної ситуації в Україні стало можливим тому, що Андрей Шептицький був глибоко обізнаним в тогочасних вітчизняних економічних обставинах українського громадянського життя.

Дуже суттєвим моментом, до якого у своєму дослідженні ми хочемо привернути увагу, було й те, що Андрей Шептицький зумів соціально-економічні проблеми, актуалізовані у європейській релігійній літературі, переламати і перенести у соціальне поле України, конкретизувати до національних потреб, а відтак надати їм національного звучання. У своїх пастирських посланнях загалом, і в посланні «О Квестії Соціальной» зокрема, Митрополит Андрей

надає енцикліці «*Regum Novarum*» своєрідне українське забарвлення, застосовуючи її теоретичні основи до найменш забезпечених верств українського суспільства.

Це дуже суттєвий елемент науково-творчого дискурсу українського церковного мислителя, який діяв і творив у конкретних національних межах буття українського народу. І справді, якщо Папа у своїй енцикліці зацентрував увагу на проблемі так званого «робітничого класу», то Андрей Шептицький скеровував її насамперед до селян, які підупадали під тягарем вбогості та матеріальної скрути.

У суспільстві, в якому жив Митрополит, не було індустріальних капіталістів західного типу. Проте у ньому були пани, багаті, які жили за рахунок виснажливої праці селянина-хлібороба. Слушно наголошує один із дослідників творчості Митрополита: «Великий хист виявив митрополит Андрей Шептицький у справі перенесення понять, які зародилися у папських палатах під галицьку стріху, пристосовуючи концепції «*Regum Novarum*» до українського середовища» [13, с. 82]. Для нього соціальне питання не було жодною абстракцією чи суто теоретичною реалією. Воно трактувалося і розглядалося у найтіснішому зв'язку життя і долі мільйонів людей його держави, його України.

Зрештою, Андрей Шептицький використовував власний авторитет, щоб мати відкритим шлях до внутрішніх переживань вірян, щоб завоювати їхню довіру. Він тонко відчував яким чином зробити шлях до сердець мирян найкоротшим. Наприклад, лист до гуцулів він пише на їхньому діалекті [17, с. 95-96]. Натомість, коли йшлося про інтелігенцію, то Митрополит на її освітньому та науковому рівнях засвідчував особисту культуру спілкування, вкладав у її серце зерна спасіння [18, с. 290].

Католицька Церква в особі М. Екхарта переосмислила різницю між двома способами існування: володінням та буттям. Філософ переконаний, що інститут приватної власності виправдовує себе лише за умови, якщо він не скерований на задоволення егоїстичних цілей, а сприяє задоволенню спільного добробуту. Сам Екхарт вбогість людини сприймає як внутрішню вбогість. Тому буття у нього — це активність, енергійність, реалізація особистих людських потенціалів. Відомий мислитель Еріх Фромм у творі «Мати чи бути?»

підкреслив, що етична система Екхарта передбачає стан продуктивної внутрішньої активності вищою чесною людиною [16, с. 73].

У подібному руслі розгортає свій теоретичний соціальний виклад і Андрей Шептицький. Піддаючи різкій критиці засади соціалістів, він обстоює природне право людини на власність, оскільки твердо переконаний, що кожна людина турбується бодай про мінімальне майно, щоб забезпечити свої найнеобхідніші життєві потреби: «І в тім ріжнимося від людей, що раді би розв'язати соціальну Квестію без вигляду на які-небудь принципи етичні і релігійні. ... мусимо всі рішучо і голосно піднести протест против легковажностей того, що безусловно є підставою і мірою вартостей кожної праці» [20, с. 142]. Цей напрям до набуття ідентичності є цілком природним та необхідним, бо рушійною силою всього життя є бажання людини забезпечити собі своє земне життя. Лише у тому випадку, вважав Митрополит, людина буде спокійною та перебувати у внутрішньому мирі, коли матиме необхідний матеріальний добробут для утримування себе та своєї сім'ї. Він підкреслює важливість природного права, на якому і базується приватна власність: «То природне право чоловіка належить йому перед всяким існуванням держави, бо чоловік є старшим від держави і посідає право до заховання свого тілесного життя, заким існувала держава» [20, с. 149]. На думку Митрополита, чи то зречення приватної власності, чи то бажання до її накопичення є виключно правом особи, яка зобов'язана вирішити для себе особисто — що і як їй чинити у цьому випадку.

Крім того, Митрополит відзначав, що людська свобода — це можлива і фактична заперука наявності приватної власності. Ліквідація останньої є головною причиною ліквідації свободи громадян. Беззаперечним доказом цього є комуністична диктатура, що, водночас з ліквідацією приватної власності, повністю знищила і людську свободу. Андрей Шептицький поділяє засади католицької соціальної доктрини, які безпосередньо пов'язують існування приватної власності з економічним добробутом суспільства. Такий же міцний зв'язок існує між приватною власністю і природним правом людини, про яке йдеться у соціальній доктрині Католицької Церкви: «... Бог обдарував людей земними благами, але зробив це з розрахунком на те, що вони — розумні істоти і в стані самостійно

піклуватися за себе та задовольнити свої потреби. Розум нам підказує, що піклування про себе є ефективнішим, ніж піклування держави про всіх, тим більше, що в такому піклуванні про своє майбутнє розумне людське начало найкращим способом проявляє себе та реалізовує себе» [8, с. 296]. Характеризуючи позицію Лева XIII, висловлену в енцикліці «*Rerum Novarum*», про природний характер права людини на приватну власність, Папа Іван Павло II у своїй енцикліці «*Centesimus Annus*» зазначає: «Церква незмінно захищала і захищає це фундаментальне право, що без нього немислимі автономність і розвиток особи. У той же час Церква вчить, що право володіння майном не є абсолютним: обмеження закладені в його природі саме як права людини» [15, с. 55].

Усю соціально-економічну проблематику Митрополит Андрей трактував крізь призму християнської соціальної науки, яка завжди в оцінці тих чи інших соціальних явищ (приватна власність, розподіл майна, праця) опиралася на принципи моральності. У всіх його посланнях простежуємо актуальні й понині моральні принципи: пробудження соціальної совісті, відповідальність перед людьми, а також те, що жодне земне багатство не робить людину щасливою і не рятує її від злого вчинку, непорядності, аморальності, гріха. Для нього завжди було актуальним те, що Христова заповідь «люби ближнього, як себе самого» виражає не лише дотримання християнського морального закону, а й виражає стрижневу засаду морально-природного порядку у суспільстві.

Турбуючись про долю всього українського народу, свої пастирські послання владика Андрей намагався зробити доступними для загалу, окремо звертався до кожної із суспільних верств з особливим підходом та розумінням.

Скажімо, пастирський лист за 1901 р. був скерований саме до української інтелігенції, в якому А. Шептицький ділився своїми концепціями з представниками різних сфер діяльності: «Ми всі думаємо про цей поступ і бажаємо своєму народові всесторонньо кращої будучності. Всі здаємо собі справу з того, на чому цей поступ має полягати. Розуміємо, що треба нам звернути особливішу увагу на стан рільників, яких надмірне зубожіння і темнота видається часом непоборною перепорою до поступу... Мусим вжити всіх можливих способів до здвигнення промислу, без котрого рільництво в наших часах не може утриматись. Мусимо на цій лінії

узяти в руки торгівлю, організувати в усіх селах усі ті установи, що яким-небудь способом помагають людям в їхньому житті та праці. Нема одної галузі культурного та економічного життя в нашому народі, в котрому ми зробили хоч соту частину того, що потрібно. В сто разів більше як у кожного іншого народу треба нам іще думати про поставлення самих підвалин нашої хати, про цілу економічну сторону народного життя, без якої навіть найсвітліше політичне положення завжди буде безглузде і безхосенне» [22, с. 290-291].

У цих словах виразно простежуються засади побудови «Нашої Хати», турбота про існування української держави. Зрештою, тут є цілком очевидним і натяк безпосередньо на економічний бік її життя, без якого політичне становище не має жодного сенсу: «Нехай будучі покоління візьмуть у свої руки торгівлю і виробництво. Бо завжди бідним є той народ, який не має власного виробництва і в якому торгівлю ведуть чужинці» [21, с. 13]. Чіткий і завжди актуальний висновок.

Більшість свідомої галицької інтелігенції, сучасників Андрея Шептицького, ставилася до його думок з повною прохолодою та навіть з недовірою, оскільки обстоювала власні інтереси в господарській діяльності. Свої переконання Андрей Шептицький намагався реалізувати через духовенство, акцентуючи на тому, що покликання священика не лише в небесному душпастирстві, адже він зобов'язаний бути провідником до Добра всіх мирян. У листі «О Квестії Соціяльній» він звертається до духовенства достатньо мірою категорично: «Рішучо фальшивим та шкідливим є занедбування ділянки соціально-економічної. Церква тих речей дочасних та матеріальних не занедбує, бо через них веде до віри та моральності. Священик, що навіть на жадання парафіян не хоче утворити читальні, склепику, шпихліра громадського і т. ін. І всім подібним установам єсть противний, не відповідає своєму становищу. Се майже річ неможлива, щоб мав у селі правдивий вплив і щоб не мав противників, найліпших з-поміж своїх парафіян; бо люди по селах, що опиняється про того рода загально хосенні установи се звичайно найліпші елементи в селі» [20, с. 174]. Саме цим листом Українська Греко-Католицька Церква вперше спробувала теоретизувати християнську соціальну програму. В контексті творчого доробку Андрея Шептицького цілком необхідним є підхід до розв'язання соціальних проблем власне через визнання індивідуальної

совісті, яке, у свою чергу, «зумовлене християнським розумінням соціального значення любові з метою об'єднання людства» [7, с. 254].

Аналізуючи зміст пастирських листів-послань Андрея Шептицького на соціально-економічну тематику, слід зазначити, що попри, здавалося б, просту форму викладу, а інколи і застосування гуцульської говірки, вони містять у собі ґрунтовні і серйозні соціально-економічні та психологічні роздуми (енцикліка «*Regum Novarum*» про застосування існуючих догм до сучасного світу). З іншого боку, думки Митрополита — це роздуми, підтвержені досвідом практичного життя та скеровані до інтелекту мирян задля осмислення сенсу їх життя на Землі.

Для модерної людини, що опинилася на роздоріжжі перед земним економічним добром, дороговказом можуть послужити листи-послання Митрополита до мирян: «Складається враження, що таким способом Шептицький як духівник дав «соціально-економічну реколекцію», в якій помітним доцільне поєднання Євангельської любові до ближнього з конструктивним використанням економічних благ. Ці блага не є метою, а лише засобом до вирішення проблем» [12].

Митрополит Андрей подає чітке розмежування між предметом віри та предметом праці в соціально-економічному вимірі: «То, що не єсть правдою віри і етики, не єсть і предметом проповідей. Справи економічні і суспільні, о скільки до віри безпосередньо не відносяться, суть предметом нашої праці і предметом нашого впливу на людей, можуть і повинні бути тереном нашого апостоловання поза проповідями, але не можуть бути предметом проповіді» [20, с. 171].

Найкращим прикладом співвідношення земного та небесного є закінчення першого слова Пастиря (лист від 1899 р.), де Андрей Шептицький пов'язує економічний добробут свого народу з Господнім покровом. Цей могутній акорд ніколи не стихатиме, доки наше економічне багатство перебуватиме в Господніх обіймах... «Благословенний ти (Мій Любий Народ) в місті — і благословенний на селі! Благословенні діти твої і плоди землі твоєї! Благословенні стада волів твоїх і черед овець твоїх! — Нехай Господь зішле благословення на твої комори і на те все, на що тільки покладеш свою руку на землі, що її Бог дав Тобі! Нехай зробить тебе Господь Бог твій Своїм Святим народом! І нехай Господь Бог твій благословить тепер в родині твоїй, у прибутку твоєї худоби

і в плодах твоєї землі! Нехай отворить тобі Господь скарбницю твоїх дібр: — небо, щоб воно зворушувало дощем твої ниви в догідну пору і нехай благословить всі діла твоїх рук! /Втор. 58, 3-12/. Благодать Господа нашого Ісуса Христа і любов Бога Отця і причастя Святого Духа зі всіма вами. Амінь» [21, с. 19].

Непохитна віра у Бога, любов до свого народу вселяли надію бачити українське суспільство економічно розвиненим з наявністю держави із соціально-демократичною орієнтацією. У своїх листах Митрополит підкреслював суть так званої «соціальної квестії», що, на його думку, полягає у реформуванні нездорового суспільного устрою на християнський лад, що був би опертий виключно на соціальній справедливості та Заповідях Божих. У такому випадку Андрей Шептицький скеровував мирян і духовенство до реалізації у повсякденному й суспільному житті християнських принципів, які, як він вважав, «досі повні актуальностей, они досі нові, бо еще ніколи і нігде не були щиро прийняті і в повні виконані через людей. Людськість навіть тогди, коли більше або менше принимала Христову віру, в приватнім житю одиниці, ухилялася все від впровадження в жите его принципів суспільних — і ми досі не виділи суспільностей держави в основах своїх щиро християнської» [20, с. 140].

Фактично, Андрей Шептицький наполягав на тому, щоб духовенство сприяло та поширювало засади теоретизації цього вчення у повсякденному житті кожного громадянина в суспільстві та державі. «До нас, священиків, — писав Митрополит, — належить брати ініціативу тої церковної акції, до нас — держати її в руках, до нас дати її пізнати і через те пізнане допровадити до віри тих, що від неї відступили, бо не знаючи спасеня, котре Церков дає, поза нею надіялися знайти лік на суспільні рани, котрі виділи» [20, с. 167].

Роздумуючи над способом функціонування суспільства та закономірностями суспільного життя, зокрема над тим, яким саме суспільний лад може бути найгіднішим та людянішим, Андрей Шептицький вважав, що він мусить ґрунтуватися на відповідних законах, які окреслив поняттям «соціальні принципи». Зрештою, скажемо навіть точніше — у нього йдеться здебільшого про християнські соціальні принципи, що найбільше відповідають духовній природі людини і є спроможними забезпечити їй цілковитий вихід із життєвих негараздів.

Цим підкреслюється й акцент на проблемах найвищої гідності людини та громадянина за найвизначнішими моментами християнської соціальної науки.

У зв'язку з цим Андрей Шептицький зазначав: «Завдання українського народу буде в тому, щоб створити такі суспільно-християнські обставини, які запевнювали б громадянам правдиве і стале щастя та мали досить внутрішньої сили, щоб поборювати відосердні тенденції внутрішнього розкладу і успішно захищати межі від зовнішніх ворогів» [23, с. 5]. Лише у подібний спосіб стане можливим формування здорового суспільства, яке ґрунтуватиметься на християнських принципах: «Але наука Христа, є не тільки для одиниць дорогою до добробуту, — але є нею й для цілого суспільства. Вона є найліпшою основою економічної сили народу, — сили, яку становить не сума маєтків, а пересічна заможність усіх громадян» [21, с. 7].

Усе це, на думку Митрополита, є визначальним імперативом людського життя, відповідно до якого «... як одиниця, так і кожна суспільність спосібна до поступу і мусить поступати, якщо хоче розвинути всі свої сили і дійти до повного ладу й гармонії» [18, с. 291]. Своєю чергою це виражається в тому, що «мораль, потрібна до заховання суспільного ладу, — отже й до економічного добробуту, мусить бути Божим Законом» [21, с. 8].

Андрей Шептицький глибоко усвідомлював, що принцип духовно-моральної природи громадянина імplementований моральною відповідальністю, справедливістю, милосердям, любов'ю до ближнього та ін.

Усе це, на думку Митрополита, формує закони для приватного та суспільного співжиття. Відтак, значима акцентуація на побудові українського громадянського суспільства виключно на основі християнського вчення, яке спроможне реалізувати загальнолюдські принципи та засади, що у своїй сукупності створюють оптимальні підстави для солідарності між одиницями єдиного суспільства. «Тим лиш одним ризниться християнство від усіх інших соціальних доктрин, — зазначав Митрополит, — що, коли вони, представляючи лише діла якоїсь частини людської суспільності, з конечності ведуть до боротьби й роздору з усіма іншими галузями суспільності, то підставою християнства є закон і доктрина любови людської загально» [18, с. 288].

З цього випливає, що любов до ближнього виокремлюється як природний та підставовий соціально значущий обов'язок однієї особи щодо іншої, що втілює одну з християнських заповідей «люби ближнього свого, як себе самого», і отже, становить підставову заповідь людського природного порядку у громадянському суспільстві. Таким чином, на думку Митрополита Андрея Шептицького, принцип ставлення одного громадянина до іншого чітко впливає із ставлення громадянина до Бога.

Ось чому, за переконанням Митрополита, необхідно розпочинати велику працю стосовно формування громадянського суспільства в Україні на принципах заперечення самолюбства, бо саме воно завдає нищівного збитку розквіту як всього суспільства загалом, так і громадянина зокрема. «Ось із цього, — підкреслював Андрей Шептицький, — постають роздори, ненависті та війни...» [19, с. 51]. Така ж ситуація із відсутністю важливості визнання значення правдивого та єдиного добра у житті особи через небажання дотримуватися вищих моральних цінностей і засад й скерованість індивідуального ества на матеріальне та суєтне, а головне — відсутність любові. Тобто, як стверджував Митрополит, ті особи, які зосередили свою увагу та діяльність виключно на задоволенні особистих інтересів, погорджуючи всіма іншими, хто їх оточує, «перестають почуватися до солідарності з другими людьми» [19, с. 51]. Така діяльність провадить до морально-духовної деструкції громадянина.

Морально оправданий соціальний мир, суспільна гармонія та рівновага у державі, на думку Андрея Шептицького, можуть існувати за умови, якщо в ній встановлюються внутрішня єдність, злагода та міжособистісний мир. Саме тут на перший план український мислитель ставить сім'ю, родину та громаду.

Ці інституції мають бути за природними законами та покликаннями, єдиними та неподільними; дотримуватися норм і принципів християнської моралі: «Ці організації будуть тим сильніші та тривкіші, чим більше будуть уважати природу та її закони» [23, с. 7]. Оминаючи чвари, розбрат і заздрість, ці елементи спроможні створити сильне громадянське суспільство. Саме до такого підходу в його формуванні й закликав Андрей Шептицький. Ба більше, Митрополит, узагальнюючи свій науково-творчий дискурс щодо суспільства та держави, стверджував, що найважливішим

принципом суспільного життя стає принцип єдності, який, своєю чергою, базується на любові та справедливості.

Андрей Шептицький був переконаний у тому, що суспільство, яке утверджує християнські принципи, випромінює єдність національну і церковну. Ці невід'ємні складові є умовами реального розвитку держави як соціально та демократично зорієнтованої. Ставлячи конкретне запитання з цього приводу, він сам на нього і відповідає: «На чому ж опреться єдність хати? На національній єдності» [23, с. 24]. Коли ж суспільство між собою розчленоване, то немає і підстави стверджувати, що воно здорове. Саме в такому ракурсі акцентується увага на єдності, відкинення внутрішньодержавної ворожнечі, бо ж «український нарід є одним народом, дехто схоче сказати — одним організмом, тому й належить йому стати і суцільним національним твором» [23, с. 24]. На думку Митрополита Андрея, національна єдність є неможливою без впливу Церкви, яка «поєднає і найзавзятіших ворогів та спричинює, що люди, які живуть у різних, від себе далеко віддалених країнах, у найбільше противних собі підсоннях, а ще додаю — віддалених від себе на довгі століття, так єднає, що робить їх братами, ближчими, щирішими, щиро себе взаємно люблячими братами...» [23, с. 29]. Врешті-решт, саме християнське вчення спрямовує суспільство до поваги гідності та визнання свободи людини і громадянина.

Майже в усіх посланнях Андрея Шептицького на соціально-філософську проблематику присутнє його позитивне визнання патріотизму. Але патріотизму, імплементованого виключно християнськими принципами, на відміну від шовінізму, який Митрополит абсолютно відкидав. Отже, згідно з трактуванням Митрополита, одночасно існують два види патріотизму: правдивий (побудований на толерантності) та фальшивий (який передбачає крайню ненависть). Останній не витримує жодної критики, що свідчить про відсутність почуття ненависті до іншого народу чи спільноти. «Мова, переконання, національність, то добро, — писав мислитель, — права, яких нікому ніколи не можна забирати. Шанувати їх треба — то простий обов'язок справедливості» [3, с. 48]. Власне тому патріотизм, побудований на християнських засадах, містить у собі шану до іншого народу, його культури, історії й традиції. Патріотизм у такому випадку стає лейтмотивом християнського ставлення до суспільного життя і державотворчого процесу.

Заради впровадження у суспільстві солідарності й надання саме такого напрямку розвитку спільноти, згідно з поглядами Андрея Шептицького, необхідно чітко вивчати та знати суспільну позицію Церкви та застосовувати вже наявний, історично обґрунтований її досвід у вирішенні життєвих проблем, пов'язаних із формуванням громадянського суспільства в Україні.

1. *Баддžo А. М.* Християнське соціальне вчення: ідентичність та методологія / *Антоніо Марія Баддžo* // Соціальна доктрина Церкви: зб. ст. — Львів : Свічадо, 1998. — С. 49-78.
2. *Вернадский В. И.* Научная мысль как планетное явление / *В. И. Вернадский*. — Москва : Наука, 1991. — 271 с.
3. *Гайова О.* Християнські засади суспільної діяльності митрополита Андрея Шептицького / *Оксана Гайова* // Київська Церква. — 1999. — № 4. — С. 47-52.
4. *Гьофнер Й., кардинал.* Християнське суспільне вчення / *Йозеф Гьофнер, кардинал* ; пер. з нім.: *С. Пташник, Р. Оглашений*. — Львів : Свічадо, 2002. — 304 с.
5. Звернення єпископів УГКЦ до вірних і всіх людей доброї волі про завдання християнина у сучасному суспільстві // Соціально зорієнтовані документи Української Греко-Католицької Церкви (1989–2008) / ред. *Леся Коваленко*. — Львів : УКУ, 2008. — С. 154-162.
6. *Зізіулас Й.* Буття як спілкування. Дослідження особистісності і Церкви / *Йоан Зізіулас* ; [пер. з англ.]. — Київ : Дух і літера, 2005. — 276 с.
7. *Кравчук А.* Митрополит Андрей Шептицький та Іван Франко про християнську соціальну акцію / *Андрій Кравчук* // Соціальна доктрина Церкви : зб. ст. — Львів : Свічадо, 1998. — С. 248-274.
8. *Майка Ю.* Социальное учение Католической Церкви / *Юзеф Майка* ; пер. с пол. *А. Гура*. — Рим ; Люблин, 1994. — 479 с.
9. Папська Рада «Справедливість і мир». Компендіум соціальної доктрини Церкви. — Київ : Кайрос, 2008. — 549 с.
10. *Поташинская Н. Н.* О современной концепции социальной деятельности Католической Церкви [Електронний ресурс] / *Н. Н. Поташинская* // Исторический вестник : науч. журнал. — Режим доступу: www.vob.ru/public/bishop/istor_vest/2000/5-6_9-10/1_19.htm. — Назва з екрана.
11. *Речицький В. В.* Свобода, віра та держава / *В. В. Речицький* // Права людини в Україні : інформ.-аналіт. бюл. Укр.-американ. Бюро захисту прав людини. — Київ ; Харків, 1996. — Вип. 15. — С. 48-51.

12. *Рибак Ю.* Піонерська праця Галицького Духовенства на соціально-економічному полі [Електронний ресурс] / *Ю. Рибак.* — Режим доступу: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/7076/file.pdf>. — Назва з екрана.
13. *Рибак Ю.* «Рерум Новарум» та Митрополит Шептицький / *Ю. Рибак* // Дзвони. — 1980. — № 3/4 (114/115). — С. 75-84.
14. *Романюк А.* Християнська демократія: стан та розвиток у ХХ столітті / *А. Романюк* // Вісник Львівського університету. Сер.: Філософські науки. — Львів, 2003. — Вип. 5. — С. 324-333.
15. Сотий Рік «Centesimus annus». Енцикліка Вселенського Архієрея Івана Павла II з нагоди сотої річниці енцикліки «Regum Novarum». — Київ : Кайрос, 2001. — 101 с.
16. *Фромм Э.* Иметь или быть? / *Эрих Фромм* ; общ. ред. *В. И. Добренёва.* — Москва : Прогресс, 1990. — 238 с.
17. *Шептицький А.* До моїх любих гуцулів / *Андрей Шептицький* // Твори Слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького. — Торонто, 1965. — Т. I : Пастирські листи (2.VIII.1899 р. – 7.IX.1901 р.). — С. 78-107.
18. *Шептицький А.* До української інтелігенції / *Андрей Шептицький* // Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали 1899–1944. — Львів : Місіонер, 1998. — Т. II : Церква і суспільне питання, кн. 1 : Пастирське вчення та діяльність. — С. 269-294.
19. *Шептицький А.* Найбільша заповідь / *Андрей Шептицький* // Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали 1899–1944. — Львів : Місіонер, 1998. — Т. II : Церква і суспільне питання, кн. 1 : Пастирське вчення та діяльність. — С. 37-69.
20. *Шептицький А.* О Квестії Соціальной / *Андрей Шептицький* // Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали 1899–1944. — Львів : Місіонер, 1998. — Т. II : Церква і суспільне питання, кн. 1 : Пастирське вчення та діяльність. — С. 137-177.
21. *Шептицький А.* Перше слово пастиря / *Андрей Шептицький* // Твори Слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького. — Торонто, 1965. — Т. I : Пастирські листи (2.VIII.1899 р. – 7.IX.1901 р.). — С. 1-19.
22. *Шептицький А.* Християнська праведність / *Андрей Шептицький.* — Львів : Свічадо, 1994. — Ч. I. — 408 с.
23. *Шептицький А.* Як будувати Рідну Хату? / *Андрей Шептицький.* — Львів : Гердан, 2003. — 47 с.
24. Энциклики его святейшества папы римского 1891, 1981, 1991 гг. о труде, человеческой жизнедеятельности, нравственности и морали. — Киев, 1993. — 277 с.